

**ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ ІДЕОЛОГІЇ
В СОЦІАЛЬНО-ТУРБУЛЕНТНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

КУБАЛЬСЬКИЙ О. Н. кандидат філософських наук, доцент,
провідний науковий співробітник,

ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки

ім. Г. М. Доброва НАН України»

E-mail: kubalsky@nas.gov.ua

ORCID: [0000-0002-7956-3150](https://orcid.org/0000-0002-7956-3150)

Анотація. Соціально-турбулентні тенденції у глобальному вимірі ведуть до втрати аксіологічних основ та орієнтирів розвитку як людства в цілому, так і окремих суспільних, державних утворень. Проблематика дезорієнтації сучасного державотворення є актуальною навіть для розвинених демократій, не кажучи вже про такі слабкі державні конструкти, як Україна. З'являється попит на ідеологічні підґрунтя державотворчої та державно-управлінської діяльності. Метою статті є актуалізація проблематики функціональності ідеології як структурного феномену розбудови держави в нових соціально-турбулентних умовах і обставинах. Державницька ідеологія виконує низку важливих у функцій у життєдіяльності країни та суспільства, а саме: інтегративну, аксіологічну, системоутворюючу, духовну, відтворення національної ідентичності тощо. Ідеології виконують роль консолідуючого чинника у суспільних відносинах, створюють ціннісний та духовний світ у державі на рівні суспільної свідомості. Негативна роль ідеологій проявляється у політичній заангажованості, прагненні її носіїв запропонувати (нав'язати) суспільству одноплосщину картину світу, яка може вступати у протиріччя з науковою картиною світу. Незважаючи на негативні прояви окремих політичних ідеологій, важливою є державницька ідеологія як підґрунтя розвитку країни і стратегії її прогресу: вона дозволяє подолати ціннісний вакуум у суспільстві, консолідувати націю для розбудови незалежної держави, сприяє розвитку національної самосвідомості.

Ключові слова: соціально-турбулентний простір, державотворення, ідеологія, суспільство, наука.

Актуальність теми (Introduction). Роль ідеології у суспільному розвитку постійно переосмислюється науковцями в залежності від стратегічних пріоритетів трансформаційних процесів у конкретній державі. З цих позицій ми проаналізуємо функції державницької ідеології щодо мети, завдань та напрямів розвитку сучасного суспільства, яке все більшою мірою набуває характеристик соціальної системи, яка перебуває у зоні постійної турбулентності. Чи здатна якась одна політична ідеологія, чи декілька ідеологій по черзі надавати необхідну стратегію проходження через перманентні суспільні виклики? На наше переконання нової актуалізації

у соціально-турбулентному суспільстві набуває державницька ідеологія.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Серед останніх досліджень українських вчених привертають увагу дослідження ідеології та принципів організації управління державою, здійснені такими філософами як М. Бойченко, В. Єрмоленко, М. Козловець, В. Колотило. Важливі ідеї для осягнення теми державницької ідеології надають праці юристів М. Головатого, О. Марущака, політологів Є. Головахи та В. Пухляка, О. Куця, І. Миклащука.

Мета дослідження (Purpose).

Метою статті є актуалізація проблематики функціональності ідеології як структурного феномену розбудови держави в нових соціально-турбулентних умовах і обставинах.

Методи дослідження (Methods).

Базові ідеї для розуміння феномену ідеології надають класичні філософські концепції німецького філософа і соціолога Карла Мангайма та британського філософа Зігмунта Баумана. Ці автори дають методологію аналізу функцій ідеології виходячи з її ціннісного та смислового призначення у суспільстві.

Результати (Results). Прихильники створення національно-державної ідеології розуміють її як важливий інструмент консолідації соціуму. Вони впевнені, що вкрай розрекламована і агресивно впроваджувана ідея «деідеологізації» і «деполітизації» після розпаду Радянського Союзу призвела до руйнівних наслідків – «ідеологічного вакууму» й дестабілізації соціального розвитку, значного послаблення основ нової державності. Трансформаційні тенденції, які розпочалися в державі, вимагають чітких, концептуально обґрунтованих орієнтирів внутрішньої і зовнішньої політики, які відповідали б аксіологічним орієнтаціям народу України, вимогам утвердження загальнонаціональних інтересів.

Цінності державницької ідеології мали заповнити аксіологічний вакуум у суспільній свідомості, структурувати духовний простір держави, наповнити його демократичними нормами й принципами. У цьому сенсі державницька ідеологія виконує надважливу ціннісну (аксіологічну) функцію.

Виклад основного матеріалу. (Discussion and Results). Як справедливо твердить український політик і теоретик права М. Головатий, «безідейних, безідеологічних суспільств нині не існує в природі, оскільки будь-якою діяльністю людей, народів рухають саме ідеї, система цінностей, у яких суспільство

виростає й на яких базується. Конституція України, до речі, яка заперечує панування будь-якої однієї, окремо взятої ідеології, – то також певна ідеологія, яка в такому контексті веде до анемії – втрати цінностей узагалі» [3, с. 14]. Отже, державницька ідеологія виконує важливу функцію – консолідації суспільства й політичних еліт.

Після розпаду СРСР нові держави, в тому числі й Україна, мали запропонувати громадянам нові світоглядні цінності для розбудови нової країни, визначення стратегічних напрямів її розвитку (стратегічно-прогностична функція державницької ідеології). Звісно, мова не йшла про окрему політичну ідеологію, дискусії йшли в напрямку напрацювання державницької програми розвитку, яку у широкому розумінні можна назвати державницькою ідеологією.

Українські соціологи Є. Головаха і В. Пухляк в контексті необхідності впровадження цінностей державницької ідеології зазначають: «Слід зрозуміти, що нормальна держава не може існувати без ідеології та ідеологічних інститутів, метою яких є відтворення цієї ідеології в масовій та індивідуальній свідомості. Для сучасного суспільства єдиною ідеологією, здатною забезпечити стабільність держави й достатній рівень матеріального і духовного життя людини, є демократична система цінностей, яка базується на політичному плюралізмі, вільній ринковій економіці й рівності громадян перед законом» [4, с. 26-29].

Вочевидь, такий соціологічний погляд не виражає суті справи, для якої з'ясування якої необхідний філософський підхід: ідеологія існує лише у плюралістичному ідеологічному просторі, у якому усі ідеології є рівними і конкурують між собою. Згадані ж автори уявляють собі ситуацію, коли замість однієї панівної ідеології – комуністичної, нібито може панувати інша – демократична. Демократія визначає лише загальну політичну культуру, яка підтримує і

живиться множинністю ідеологій, але сама демократія не може розглядатися як ідеологія. Можливо, автори хотіли сказати про деякі переваги ліберальної ідеології за демократії – але це зовсім інша постановка питання.

Зовсім інша справа – дискусія щодо державницької ідеології: тут можливі певні спроби побудувати певну модель, яка визначає для всіх певні правила гри, сама не будучи теж ідеологією у повному сенсі слова, а виступаючи чимось на кшталт тотальної ідеології, про яку писав свого часу німецький філософ і соціолог Карл Мангайм як про певні самозрозумілі для всіх речі, які уможливають будь-які конструкції соціальних знань у даному суспільстві [12].

З точки зору О. Марущак, «коли мова іде про ідеологію в контексті держави, наука оперує такими поняттями, як державна ідеологія, правова, політична, державотворча, державницька, загальнонаціональна та ін. Із чим пов'язане таке різноманіття? Є два фактори. По-перше, існує скептицизм та недовіра, які викликані діяльністю реакційних режимів ХХ століття, і це відноситься, в першу чергу, безпосередньо до таких категорій, як ідеологія і державна ідеологія, і як результат – пошук альтернативних понять. По-друге, це наукова діяльність. В результаті досліджень еволюції держав, державознавства і правової думки, у науковому просторі з'явилися як нові ідеологічні категорії, так і ідеологія, що як цілісна категорія набула якісного наповнення та змістового значення. І дане різноманіття вносить цю саму плутанину, оскільки ідеологія (саме як категорія) завжди була об'єктом критики» [10, с. 95].

Варто до цих двох факторів додати ще й третій: не лише фіаско тоталітарних ідеологій і певне заміщення класичних ідеологій базованими на наукових знаннях політ-технологічними розробками призвело до певної нечіткості у розрізненні ідеологій, але й внутрішня еволюція самого феномену ідеології.

Так, український філософ Володимир Єрмоленко вбачає у сучасних ідеологіях таку рису як плинність, яка притаманна усім ідеологіям і призводить до їх зближення у політичній практиці [5]. Така плинність ідеологій є результатом зміни якості самого сучасного суспільства, яке британський філософ Зігмунт Бауман називає плинним, внаслідок його входження у добу плинного модерну [1]. Втім, нам видається, що станова структура сучасного суспільства, яку утворюють основні соціальні інститути, серед яких ключовим залишається держава, все ж залишаються в основі своїй незмінними, а лише входять у зону соціальної турбулентності, яку дехто з дослідників вважає тривалою, а дехто – результатом незворотних соціальних змін. У такому суспільстві державницька ідеологія починає виконувати додаткові стабілізаційні функції.

Так, український філософ Микола Козловець пише про так звану інтегративну ідеологію, яка «будучи співзвучною ментальним та національним складовим суспільної свідомості народу... розкриває сутність української державності через систему життєво важливих цінностей, покликана згуртувати українську націю, визначити ієрархію вищих національних інтересів та завдань, сформулювати нову національну ідентичність. Це повинна бути ідеологія національного самоствердження, концептуального бачення розвитку її нації як цілісного організму, в якому гармонійно поєднані зусилля кожного елемента, що забезпечують задоволення індивідуальних потреб через реалізацію спільної мети. Серцевиною цієї ідеології повинна стати людина, її матеріальне благополуччя, розвиток духовного потенціалу, творчих здібностей і фізичної досконалості. Лише за таких умов ідеологічний плюралізм українського суспільства не буде перешкодою відновлення втрачених ідентичностей, а навпаки, стане основ-

ною передумовою формування інтегральної національної ідентичності» [7, с. 448-449].

Цілком можна погодитись з думкою вищезначеного дослідника про те, що сучасна українська державницька ідеологія має бути людиноцентричною й сприяти відновленню та зміцненню національної ідентичності (функція відтворення національної ідентичності).

Як цілісна система, стверджує український політолог Ігор Миклашук, «державотворча ідеологія є дворівневою структурою. Перший її елемент включає єдність ідей і принципів, що мають сприяти досягненню соціального консенсусу в проблемах, які стосуються забезпечення і розвитку держави. Другий рівень охоплює сукупність ідей, що забезпечують становлення і збереження національного організму» [11, с. 65-66]. Фундаментальними основами другого рівня, розвиває далі свою думку автор, є необхідність формування політичної нації, громадянського суспільства, а також, додамо, – плюралістичних та толерантних суспільних взаємовідносин: «Ця необхідність обумовлюється об'єктивними законами суспільного розвитку, які свідчать, що країни, котрі пішли цим шляхом, добилися найбільшого успіху. Становлення таких засад гарантує забезпечення суспільної злагоди і миру» [11, с. 66].

На переконання В. Колотило, ключовим у розумінні «державної ідеології» є поняття держави як інституціонального ядра існування суспільства. Такий специфічний соціальний інститут як держава виступає осердям унормованих відносин у суспільстві, яке ця держава організовує. Ці унормовані відносини окреслено їхніми функціями і обов'язками, які історично у певний момент волюнтаристськи прийнято, але з цього моменту, як зафіксовані в Основному законі, вони набувають характеру вінця державотворчого процесу [8, с. 136]. Цю логіку ієрархії правових норм у суспільстві, яка має вигляд піраміди

норм і яку вивершує Конституція, обґрунтував видатний німецький філософ права Ганс Кельзен у своїй теорії «чистого правознавства», згідно якої усі нормативні акти отримують свою правову значущість, запозичуючи її, щоправда ослабленою, з вищих щодо них нормативних актів, а отже врешті-решт – з Конституції [6]. Як філософський принцип зверхності Конституції на противагу зверхності волюнтаристського рішення (децизіонізм Карла Шміта) обґрунтував український філософ Михайло Бойченко [2]. При цьому, як зауважує Колотило, «державна ідеологія має визначатися не як пошукова моделююча форма суспільної ідеології, а як означена перспективна модель, що вже зафіксована в Конституції і законодавчо-правовій базі й вимагає своєї реалізації не через застосування механізмів державного тиску і насилля (що характерно для радянського і пострадянського періодів), а через соціальні та державні механізми налагодження консенсусу, примирення й злагоди» [8, с. 136]. У цьому сенсі, ми можемо вести мову про системоутворюючу функцію державницької ідеології, яка визначає ідейно-ціннісне підґрунтя розвитку країни.

Як відомо уособленням державницької ідеології, її стрижнем є національна ідея, яка послідовно має втілюватись політичною елітою держави. Аналізуючи сутність національної ідеї, відомий український дослідник О. Куць, визначив низку її функцій, які відіграють важливу роль у націотворенні, державотворенні, консолідації вітчизняного суспільства. Зокрема до таких функцій він відносить наступні: «етнонаціотворчу (визрівання з людській спільноті потреби у самоорганізації в окремий етнос); інтегруючу (згуртовує в єдину спільноту різні етноси); ідентифікаційну (сприяє самовизначенню й самоусвідомленню окремих народів та її представників); культурологічну (з народної культури формує загальнонаціональну культуру); аксіологічну (орієнтація на певні

цінності, що впливають на свідомість спільноти); державотворчу (усвідомлення необхідності створення політичних інституцій та їх функціонування)» [9, с. 100].

Таке розуміння державницького проекту для України, як втілення ідеології державотворення, заслуговує на увагу. Разом з тим, окремі положення як то абсолютизація християнської віри суперечать поліконфесійності та мультикультурності народу України.

Висновки і перспективи (Conclusion and Prospects). Державницька ідеологія виконує низку важливих у функцій у життєдіяльності країни та суспільства, а саме: інтегративну, аксіологічну, системоутворюючу, духовну, відтворення національної ідентичності тощо.

В якості висновків зазначимо, що ідеологія у житті суспільства відіграє двоїсту роль – позитивну, якщо мова йде про конкуренцію ідеологічних систем задля вироблення найкращого шляху розвитку країни, та негативну у тому випадку, коли ідеологія стає підґрунтям існування тоталітарних режимів. Ідеологія як суспільний феномен формується різними способами, які визначаються політичним режимом країни, соціально-економічними процесами, культурно-історичним розвитком нації тощо.

Ідеології можуть відігравати позитивну роль у функціонуванні соціуму. Вони виконують роль консолідуючого чинника у суспільних відносинах, створюють ціннісний та духовний світ у державі на рівні суспільної свідомості. Негативна роль ідеологій проявляється у політичній заангажованості, прагненні її носіїв запропонувати (нав'язати) суспільству одноплослину картину світу, яка може вступати у протиріччя з науковою картиною світу.

Незважаючи на негативні прояви ідеології у окремі періоди існування людства, її значущість для розвитку держав визнається низкою фахівців.

Мова йде не про якусь конкретну політичну ідеологію, а про державницьку ідеологію, яка є підґрунтям розвитку країни, становить основу стратегії її прогресу. Державницька ідеологія дозволяє подолати ціннісний вакуум у суспільстві, консолідувати націю для розбудови незалежної держави, сприяє розвитку національної самосвідомості.

Список використаних джерел

1. Бауман З. *Плинні часи. Життя в добу непевності* /пер. з англ. Київ: Критика, 2013. 176 с.
2. Бойченко М. Конституціоналізм як філософський принцип. *Актуальні проблеми сучасного конституціоналізму (на прикладі України та Республіки Польща): колективна монографія*. Київ: Талком, 2017. С. 6-20.
3. Головатий М. Ідейні засади розбудови Української України: стан та проблеми. *Персонал*. 2007. С. 12-18.
4. Головаха Є., Пухляк В. Політична соціалізація в посткомуністичній країні. *Політична думка*. 1994. № 2. С. 26-29.
5. Ермоленко В. *Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX-XX століть*. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 480 с.
6. Кельзен Г. *Чисте Правознавство*: 3 дод.: Пробл. справедливості / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ: Юніверс, 2004. 496 с.
7. Козловець М. А. *Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації*: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
8. Колотило В. В. «Державна» і «державницька» ідеології: проблеми визначення і співвідношення понять. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2005. № 49. С. 134-150.
9. Куць О. М. *Усвідомлена незалежність: як/чи реалізована етнополітична свобода? (Українські реалії)*: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 368 с.

10. Марущак О. А. Щодо сучасного розуміння та значення ідеології. *Форум права*. 2020. № 61 (2). С. 92-101.

11. Миклащук І. Державотворча ідеологія як чинник демократичного розвитку України. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5(38). С. 63-71.

12. Mannheim K. *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge* / trans. by L. Wirth, E. Shils. London: Routledge, 1979. 352 p.

References

Bauman, Z. (2013). Plynni chasy. Zhyttia v dobu nepevnosti [Liquid times. Living in an Age of Uncertainty] / per. z anhl. Kyiv: Krytyka. 176. [in Ukrainian].

Boichenko, M. (2017). Konstytutsionalizm yak filosofskyi pryntsyp [Constitutionalism as a philosophical principle]. Aktualni problemy suchasnoho konstytutsionalizmu (na prykladi Ukrainy ta Respubliky Polshcha): kolektyvna monohrafiia. Kyiv: Talkom, 2017. S. 6-20. [in Ukrainian].

Holovatyi, M. (2007). Ideini zasady rozbudovy Ukrainkoï Ukrainy: stan ta problemy [Ideological principles of development of Ukrainian Ukraine: state and problems]. Personal. Ukrainian scientific journal, pp. 12-18. [in Ukrainian].

Holovakha, Ye., Pukhliak, V. (1994). Politychna sotsializatsiia v postkomunistychnii kraini [Political socialization in a post-communist country]. Politychna dumka. Ukrainian scientific journal, no 2, pp. 26-29. [in Ukrainian].

Yermolenko, V. (2018). Plynni ideolohii. Idei ta polityka v Yevropi KhIKh-KhKh stolit [Fluid ideologies. Ideas and politics in Europe in the 19th and 20th centuries]. Kyiv: DUKh I LITERA. 480. [in Ukrainian].

Kelzen, H. (2004). Chyste Pravoznavstvo [Pure Jurisprudence]: 3 dod.:

Probl. spravedlyvosti / per. z nim. O. Mokrovolskoho. Kyiv: Yunivers. 496. [in Ukrainian].

Kozlovets, M. A. (2009). Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii: Monohrafiia [The phenomenon of national identity: the challenges of globalization]: Monograph. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 558. [in Ukrainian].

Kolotylo, V. V. (2005). «Derzhavna» i «derzhavnytska» ideolohii: problemy vyznachennia i spivvidnoshennia poniat [«State» and «state» ideology: problems of definition and correlation of concepts]. Multyversum. Filosofskyi almanakh. Ukrainian scientific journal, no 49. [in Ukrainian].

Kuts, O. M. (2013). Usvidomlena nezalezhnist: yak/chy realizovana etnopolitychna svoboda? (Ukrainski realii): monohrafiia [Conscious independence: how/or realized ethno-political freedom? (Ukrainian realities)]. Monograph. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 368. [in Ukrainian].

Marushchak, O. A. (2020). Shchodo suchasnoho rozuminnia ta znachennia ideolohii [On the modern understanding and significance of ideology]. Forum prava. Ukrainian scientific journal, no 61 (2), pp. 92-101. [in Ukrainian].

Myklashchuk, I. (2009). Derzhavotvorcha ideolohiia yak chynnyk demokratychnoho rozvytku Ukrainy [State-building ideology as a factor in the democratic development of Ukraine]. Politychnyi menedzhment. Ukrainian scientific journal, no 5(38), pp. 63-71. [in Ukrainian].

Mannheim, K. (1979). *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge* / trans. by L. Wirth, E. Shils. London: Routledge. 352.

FUNCTIONS OF STATE-BUILDING IDEOLOGY IN A SOCIALLY TURBULENT SOCIETY

Kubalskyi O. N.

Abstract. *Socio-turbulent trends in the global dimension lead to the loss of axiological foundations and guidelines for the development of humanity as a whole and individual social and state entities. The issue of disorientation of modern state-building is relevant even for developed democracies, not to mention such weak state constructs as Ukraine. There is a demand for ideological foundations of state-building and public administration. The purpose of article is to actualize the issue of the functionality of ideology as a structural phenomenon of state building in new socio-turbulent conditions and circumstances. The state ideology performs a number of important functions in the life of the country and society, namely: integrative, axiological, system-forming, spiritual, reproduction of national identity and more. Ideologies play the role of a consolidating factor in social relations, create a value and spiritual world in the state at the level of public consciousness. The negative role of ideologies is manifested in political involvement, the desire of its bearers to offer (impose) to society a one-dimensional picture of the world, which may conflict with the scientific picture of the world. Despite the negative manifestations of some political ideologies, state ideology is important as the basis of the country's development and the strategy of its progress: it allows to overcome the value vacuum in society, to consolidate the nation to build an independent state, promotes the development of national identity.*

Key words: *socially turbulent space, state*